

JEDNA REKONSTRUKCIJA I INTERPRETACIJA FILOZOFSKOG SISTEMA HERAKLITA MRAČNOG¹⁾

Polazeći od Gigonove originalne interpretacije od pre dve decenije²⁾ i od moje prošlogodišnje knjižice³⁾, pokušaću sada da odem korak dalje.

Heraklitov sistem mogao je izgledati ovako:

A. ISTINA (Logos)

1. O najvišoj Istini ili Principu.
2. O korelativnosti, jedinstvu i identičnosti suprotnosti.

B. VATRA

3. O kozmologiji (sa kozmogonijom i astronomijom).
4. O psihologiji.
5. O pozitivnoj teologiji.
6. O gnoseologiji.

C. RAT

7. O tezi o opštem ratu.
8. O etici.
9. Polemika protiv praznoverica.

Od 133 fragmenta Dielsa—Kranza ja smatram oko 45 za neautentično, ili za parafraze autentičnih fragmenata, ili za fragmente od nebitnog značaja za sistem⁴⁾. Prema tome, od celog mozaika ostaje nam svega oko 88 fragmenata.

Sistem je, ponavljam, mogao izgledati ovako:

¹⁾ Sledeći redovi predstavljaju izvod iz moga pristupnog predavanja, održanog 24. januara 1955 na univerzitetu Višva-bhārati („Internacionalni univerzitet“), u Šantiniketanu (Indija), na kome predajem kao gost za vreme od dve godine.

²⁾ Olof Gigon, *Untersuchungen zu Heraklit*. Leipzig 1935. — Gigonova knjiga predstavlja prekretnicu u tumačenjima Heraklita.

³⁾ Heraklit. O prirodi. Kultura 1954. Mala filofska biblioteka.

⁴⁾ Neautentični fragmenti su: 116 i 112 (Heidel); 49^a (Weerts). — 82 i 83 idu zajedno (H. Gomperz). — 109=95. — Fragmenti od malog zna-

a) *Istina* (Logos)

1. *O najvišoj istini ili principu*. Fragmenti: 1, (34), (19), (87), 113, [116], (101), [112], 114, 2, 89, 73, 75, 17, 72, 40 i 107.

Na čelu Heraklitova sistema stoji učenje o najvišem Principu, ili božanskom zakonu (114), ili Istini izraženoj u Heraklitovu učenju kao glasu te Istine, kao *istinitoj reči* (1, 2, 50 i 72 — nasuprot *lažnoj reči*: frgs. 28^{II}, 81)⁵.

Atributi te Istine jesu: večita (1), *opšta* (1, 114, 2), takva koja se manifestuje u našoj svakodnevnoj praksi (17, 72), pristupačna svakome (113), bez potrebe za prethodnim sakupljanjem obilja empiriskog materijala (40, 107).

Uprkos tome, prosečan čovek iz naroda, masa, teško stiču pravo znanje o njoj (1, 34, 17, 72, 51), već poseduju samo uobraženje (17, cf. 46). Oni su u stanju nalik na san (1, 89, 73, 75), i imaju svoj *poseban* svet (89), ili posebnu pamet (2), umesto ove opšte Istine; šta više, oni su u stanju nalik na bolest (46).

Heraklit se, dakle, pojavljuje u ulozi otkrivača, proroka, te Istine (1, 50), budioca i prosvetitelja čovečanstva (73, 2)⁶.

Šta je ta Heraklitova univerzalna Istina? — Nasuprot Gigonu i mome ranije iznesenom mišljenju, ja držim da to nije opšti rat iz frgs. 80, 53, već princip o unutrašnjem *jedinstvu* suprotnosti (10, 88, 51 itd.). *Jer to je ono što prosečni ljudi ne shvataju, doznajemo mi u frg. 51!*

Iz te *logičke* istine (10) direktno se izvodi *kozmička* istina (50): „Ako ste počuli ne mene, već glas Istine, mudro je složiti se da je *sve — jedno*.“ I kao god što u svojoj Logici Heraklit zastupa tezu o jednoj Istini *opštoj za sve* (114: τὸ κοινὸν πάντων), i oni koji su tu Istinu shvatili imaju jedan jedini i

čaja: 34, 19, 87, 101. — 8, 13, 37. — 84^b, 120, 99, 100. — 91, 71. — 42. — 77^{II}, 63, 4, 104. — 106, 68, 69. — 70, 124, 81. — 55, 101^a, 35, 47, 95, 92. — 56, 105, 38, 39, 97. — Biografski fragmenti: 44, 43, 33, 121 i 115^a.

⁵) Pred nama je, dakle, neka vrsta istočnjačke filozofije otkrovenja. Gospod ili njegov prorok otkriva samo izabranima svoju *istinu* u vidu svoje *reči*. Ja bih uputio na Kršćine reči kralju Ardžuni, iz klasične sanskritske Bhagavadgite (X 1—2; izdanje prof. S. Radhakrishnana):

Śrībhagavan uvāca

Bhūya eva mahābāho
śrīṇu me paramaṃ vacaḥ
yat te'ham priyamāṇāya
vakṣyāmi hitakāmyayā
Na me viduḥ suragaṇāḥ
Prabhavaṃ na maharṣayaḥ.

Gospod reče:

I ponova, Snažnoruki,
Reč najvišu počuj moju;
Daću ti je dobra radi,
Jer si srcu blizak mome.
Ni bogovi, ni mudraci
Ne znaju poreklo moje.

⁶) Tu ulogu Heraklita kao prosvetitelja v. i u frg. 118 (protiv pijanstva), u znamenitome 119, zatim 106 i u „Ksenofanskoj“ polemici protiv tradicionalne religije (5, 15, 14, 74, 96).

opšti *svet* (89), tako isto u njegovoj Kozmologiji postoji jedan *svet, isti za sve* (30: τὸν αὐτὸν ἅπαν τω ν).

Naprotiv, njegova teza o ratu ne prelazi granice njegove Etike, i ostaje na *sociološkom* polju, ograničavajući se samo na polemiku (II. XVIII 107; Hes. Erga 276 s.) i citiranje (ἔκνυς ἐνυάλιος, II. XVIII 309; ἔκνυς ἀνδρώποισ' Ἄρης, Archil. frg. 38 Diehl). I teza o opštoj Istini ili zakonu (114 : 44), i teza o opštem ratu imaju svoj vidljivi klasni koren u istoriskoj stvarnosti tadašnjeg Efesa. Samo što je prva teza prerasla te klasne okvire, a druga nije.

Heraklit, dakle, više insistira na *jedinstvu* sveta negoli na njegovom menjanju i kretanju⁷⁾. Njegovo je učenje prilično statično, i nije toliko oprečno Parmenidovom. Možda je to otuda što je učitelj obojice Ksenofan. Uticaj ovoga na Heraklita je znatan i dovoljno poznat. S druge strane, to učenje o jedinstvu čitavog kozmosa prilično je blisko bitnim sistemima staroindiske filozofije.

2. O *korelativnosti, jedinstvu i identičnosti suprotnosti*. Frgs.: 10, 51, (8), 54. — Opoziti život — smrt: 88, 26, 21, 48⁸⁾. — Primeri iz svakodnevne prakse: 23, 111, 58, 59, 126. — Relativnost: 61, (13), (37), 9, 3.

Heraklitovi argumenti i primeri za postavku o unutrašnjem jedinstvu suprotnosti (koje je jače od vidljivih materijalnih „klamfi“ za kamen i drvo: ἀρροίνη, 54; σύναψις, 10) različiti su i ponekad logički čudni. Ja bih ih mogao svrstati na ovaj način:

1. Parovi suprotnih pojmova čine jedinstvo jer su *korelativni*: Za ime pravde ne bi ljudi znali da nije (nepravde, zločina) (23); Bolest učini zdravlje prijetnim i dobrom, glad — sitost, zamor — otpočinak (111).

2. *Relativnost* jednog te istog pojma, u zavisnosti od različitih tačaka gledišta. More je najčistija i najprljavija voda: ribama je pitka i spasonosna, ljudima — nepitka i ubistvena (61); Magarci će pre izabrati sečku nego zlato (9); Najveća stvar (na pr. sunce, kad je na zalasku) može se učiniti čoveku toliko širokom koliko najmanja stvar (na pr. osnovna mera za dužinu — jedna stopa) (3).

3. Opoziti su identični zato što često imaju *isti efekat*. Dobro i zlo su jedno; jer bolest (zlo) uzrokuje čoveku bolove, a i lečenje (dobro) takođe uzrokuje čoveku bolove (58).

4. *Dodirivanje* ili čak *zadiranje* jednog pojma u opseg drugog pojma treba da služe kao dokaz njihova jedinstva. Život i smrt su jedno, jer onaj ko spava — „dodiruje mrtvaca“ (26).

⁷⁾ U jedinom frg. (125) u kome imamo glagol „kretati se“, znači on tu „mešati“ (napitak), a ceo frg. govori samo o ratnom kovitlacu, ništa više (Gigon).

⁸⁾ Cp. i frgs. 15, 62 (=77¹¹⁾).

5. Suprotni pojmovi *prelaze* jedan u drugi; prema tome, zaključuje Heraklit, oni su jedno. Ovo je u Heraklitovu sistemu najvažniji argument za tezu o jedinstvu suprotnosti. Tako su dan i noć jedno jer jedno prelazi u drugo, i obratno (57, 106). Slično važi i za zimu — leto, rat — mir, glad — sitost (67); hladno — toplo, vlažno — suvo (126).

„Jedno te isto su u nama: živo i mrtvo, budno i spavajuće, mlado i staro. Jer ovo drugo, *promenivši se*, postaje ono prvo; i obratno, ono prvo, *promenivši se*, — ovo drugo“ (88).

6. Možda su najinteresantniji primeri za gornju postavku dati u frgs. 51 i 59. Divergencija stvara konvergenciju (primer lire i luka); Rotatorno i translatorno kretanje matrice šrafa jedno je i isto kretanje (59).

7. Najzad, kao dokaz svoje teze Heraklit koristi i jednu paretimologiju⁹⁾.

b) Vatra

3. *Kozmologija*. Frgs.: 50. — Vatra: 30, 90, 7, 67. — Kozmogonija, kružno kretanje vatre: 31, 65, 84a, (84b); 76, 103, 123. — Astronomija: 57, 6, 94, (120), (99), (100).

Heraklitova (ili Hipasosova) vatra živa je realizacija univerzalne Istine o jedinstvu suprotnosti i sveta: sve je vatra (90); ona se krije u svim stvarima (7, 67), ona je supstrat svega.

Budući opšta i večita (30), ova Heraklitova kozmička vatra postaje dvojnik njegove opšte i večite Istine o jedinstvu. Vatra je najviša mudrost, odvojena od svega (108); ona je najviše božanstvo (32, 64), najviša i krajnja pravda ili sudija (66, 28¹¹⁾), krajnji mir ili Nirvāna (84a). Vatra je osnovni princip u Heraklitovoj kozmologiji, psihologiji, teologiji i, kako izgleda, takođe u gnoseologiji. One su, prema tome, sve materijalističke.

Heraklitu je tuđe vavilonsko božje stvaranje sveta iz ničega. Njegova večito živa Vatra, što iz sebe sav svet stvara, da ga posle određenog perioda proguta kao kakav udav, veoma je nalik na indiski sveobuhvatni i sveprožimajući duh Brahmu-Išvaru, koja to isto radi. Posle toga se obe stihije malo odmaraju (frg. 84a; cp. 84b: Brahmanirvāṇa).

Samo što je Heraklitov kozmički period (μέτρα . . . μέτρα, 30) bio, izgleda, efeski, gradski, skučen i skroman (10.800 godina), dok je Brahmin period (kalpa), ponikao na beskrajnom i nedoglednom indiskom kontinentu, mnogo darežljiviji prema svetu: 4,320.000.000 godina!¹⁰⁾

⁹⁾ Βίος: βίος. Pošto je efekat luka — smrt, a obe su reči „isto-zvučne“, to su, po Heraklitu, život i smrt jedno.

¹⁰⁾ Cf. Bhagavadgītā IX 7:

Sarvabhūtāni kaunteya
prakṛtīm yaṁti māmikam
kalpakṣaye punas tāni
kalpāu viśrjāmy aham

Sva će bića krajem Veka
U prirodu moju preći.
Na početku novog Veka
Rodiću ih snova, Kralju.

4. *Psihologija*. Frgs. 36, 60, 12, (49a), (91), 115, 45, 117, (71), 77^l, 118, 67^a.

Heraklitova psihologija, naivno-materijalistička, direktno proističe iz teze o cikličkom kretanju četiri elementa, koje važi za mikrokozmos: vatra — zemlja — voda — vazduh, ili obratno (76). Prema tome, duša, koja je vazдушna (tj. organi za disanje), ima svoje poreklo i smrt u vodi (36, 60), tj. krvi. Isparavanje krvotoka — to je duša (12). Zato je ona stalno nova i „samu sebe povećava“ (115, 45); njen izvor skriven je duboko u telu.

Kulminacija razvitka za vazduh je da postane vatra (76). To isto važi i za dušu; stoga je „suva duša najmudrija i najbolja“ (118). A da je vlažnost propast duše — kao dokaz treba da posluži pijanstvo (117; cp. 77^l).

5. *Pozitivna teologija*. Frgs.: 78, 79, (70), 28^l, 52, 82—83, 102, 108, 32, 41, (124), 64, 11. — Eshatologija: 27, 66, 16, 28^{ll}, (81), 98.

Kao što je već rečeno, Heraklitov bog je Vatra, personifikovana kao munja, glavno oružje Munjobije Zeusa (64; 11 Gigon). Kao god što je najsuvlja duša najmudrija, tako isto je čista suvoća, bog — vatra, najviša mudrost, *jedno* (32) i odvojeno od svega (108).

„Čovečja priroda nema saznanja, dok božanska ima“ (78); što najpouzdaniji čovek stiče i poseduje — jeste mnjenje, a ne saznanje (28^l), gotovo citira Ksenofana Heraklit (21 B 34; cf. Alkmaion 24 B 1).

Ipak je razlika između boga i čoveka samo kvantitativna, ne i kvalitativna; dete : čovek = čovek : bog (po mudrosti: 79, 70, 52); majmun : čovek = čovek : bog (po lepoti: 82—83; opet uticaj Ksenofana: 21 B 23); nešto slično važi i za pravednost i dobro (102).

Tome Jednom—Mudrosti—Bogu—Vatri u makrokozmosu (na nebu) odgovara jedna jedina mudrost u mikrokozmosu (na zemlji); to je: zaviriti u mehanizam — *kako* vatra krmani celim svetom (41, 64).

6. *Gnoseologija*. Frgs. (55), (101a), (35), 22, 18, 86, (47), 46, (95—109), 93, (92), 122.

Izgleda da je ovde najinteresantniji frg. 122 (cf. 22 A 16; Gigon): slično se saznaje sličnim. Naša duša (koja ima u sebi vatre) kadra je da saznaje okolni svet zahvaljujući tome što je i on šav od vatre.

I frg. 93 je zanimljiv: sam bog niti krije, niti ljudima otkriva Istinu, već je samo nagoveštava, samo znamenja daje. Čovek, svojim ličnim naporom, i vođen tim znacima, dolazi do saznanja Istine. Jer „oni koji traže zlato — mnogo zemlje prekopaju, a malo nalaze“ (22; cf. 35).

I još jedan uslov je nužan za saznanje Istine. Čovek treba *da veruje* da je može postići: ako se čovek ne nada, neće naći

nenadano (18; 86). Uputimo ovde na isti uslov saznanja i u klasičnoj staroindskoj filozofiji:

śraddhāvāṃllābhate jñānaṃ — ko ima vere, taj stiče znanje (BG IV 39).

c) *Rat*

7. Napred je već rečeno da Heraklitova teza o opštem ratu, po mom mišljenju, ne prelazi okvire njegove Etike (sociologije), te ne igra važnu ulogu u njegovu sistemu: frgs. 80, (42), 125, 53. Naprotiv, u okviru njegove Etike frgs. 80 i 53 su značajni.

8. *Etika*. Frgs: 24, 25, 29, 62, (77^{II}), (63), 49, 20, (4), (104), 85, 110. — Heraklitova etika je „riterska“ reakcionarna etika rodovske aristokratije. Elementi njegove Logike (jedno : sve) i ovde su vidljivi: frgs. 29, 49.

9. *Polemika protiv praznoverica*. Frgs. 119, (106), 5, 15, 14, 74, (68), (69), 96. — Boreći se za svoju novu teologiju, Heraklit ustaje protiv tradicionalne (74) religije (čak protiv Zeusa: 32, 53), protiv praznika (15, 14), misterija (14), rituala (5) itd. I ovde je vidljiv njegov princip jedinstva suprotnosti iz Logike: frgs. 106, 15. — U ovoj polemici Ksenofanov uticaj je već davno konstatovan.

Najzad, biografski fragmenti su (po mom mišljenju, hronološki poredani): 44 (protiv Melankoma), 43 (protiv akcija demosa), 33 (za Hermodora); 121 i 125a¹¹).

Šantiniketan.

M. Marković.

¹¹) Polemički fragmenti: sa Homerom (42, 56, 105), sa Heziodom (40, 57, 106), sa Arhilohom (42), sa Pitagorom (40, 81; 28^{II}), sa Hekatejem (40) i sa Ksenofanom (40). — Biant (39, 104) i Tales (38) pomenuti su sa pozitivnim mišljenjem o njima. Među polemičke frg. spada verovatno i 97.

SUMMARY

M. Marković: A RECONSTRUCTION AND INTERPRETATION OF THE PHILOSOPHICAL SYSTEM OF HERACLITUS THE OBSCURE

While accepting most of the explanations of *Olof Gigon* (Untersuchungen zu Heraklit. Leipzig 1935) I shall, at the same time, try to go a stage further. About 45 of 133 fragments are to be regarded as non-authentic, or as paraphrases, or simply as of very little value¹). The lost book of H. probably dealt with the following topics:

A. Truth (Logos). — 1. On the Highest Truth or Principle. Frgs. 1, (34), (19), (87), 113, [116], (101), [112], 114, 2, 89, 73, 75, 17, 72, 40, 107. — 2. On the Correlation, Unity and Identity of Opposites. Frgs. 10, 51, (8), 54. — Examples with the opposites Life-Death: 88, 26, 21, 48 (cp. also 15, 62=77^{II}). Examples from every-day practice: 23, 111, 58, 59, 126. On the Relativity: 61, (13), (37), 9, 3.

B. Fire. — 3. On Cosmology. Frgs. 50. — Fire: 30, 90, 7, 67. Cosmogony; cyclic movement of the Fire: 31, 65, 84_a, (84_b); 76, 103, 123. Astronomy: 57, 6, 94, (120), (99), (100). — 4. On Psychology. Frgs. 36, 60, 12, [49_a], (91), 115, 45, 117, (71), 77^I, 118, 67_a. — 5. On Positive Theology. Frgs. 78, 79, (70), 28^I, 52, 82–83, 102, 108, 32, 41, (124), 64, 11. — Eschatology: 27, 66, 16, 28^{II}, (81), 98. — 6. On Gnoseology. Frgs. (55), (101_a), (35), 22, 18, 86, (47), 46, (95=109), 93, (92), 122.

C. War. — 7. On the Thesis of General War. Frgs. 80, (42), 125, 53. — 8. On Ethics. Frgs. 24, 25, 29, 62, (77^{II}), (63), 49, 20, (4), (104), 85, 110. — 9. A Polemic against Superstition. Frgs. 119, (106), 5, 15, 14, 74, (68), (69), 96.

The biographic frgs (in my opinion, chronologically arranged): 44 (against the tyrant Melankomas; cp. 114; A 3), 43 (against the action of demos), 33 (for Hermodorus), 121 and 125^a 2).

*

Contrary to Gigon's opinion I think that the Thesis of General War (80, 53) did not play an important part in the system of H. It is not the Truth (Logos) meant in Chapter 1. This thesis does not go over the limits of H.' Ethics and Polemic with Homerus, Hesiodus and Archilochus. It concerns neither H.' Logics (Doctrine on the Logos) nor his teaching on the Fire (Cosmology, Psychology, Theology and probably Gnoseology). Both of them are insisting on the *Unity of Universe* (50; 10, 88, 51; 30, 90; 32).

The universal Truth meant in Chapter 1. is the Principle of the *unity of opposites* because *that is what the men do not get*: s. frg. 51. Cp. 50: „If you have heard not me but *the voice of the Truth*, it is wise to consent that *All is One*. „There is only one *world*, the same for all beings (30: τὸν αὐτὸν ἀπάντων) as there is only one *Heraclitian Truth*, general for all beings (114: τὸ κοινὸν πάντων). The awakened, the men

¹) Non-authentic frgs are: 116 & 112 (Heidel); 49^a (Weerts). — 82 & 83 go together (H. Gomperz). — 109=95. — Frgs. of minimal value are: 34, 19, 87, 101. — 8, 13, 37. — 84_b, 120, 99, 100. — 91, 71. — 42. — 77^{II}, 63, 4, 104. — 106, 68, 69. — 70, 124, 81. — 55, 101_a, 35, 47, 95, 92. — 56, 105, 38, 39, 97.

²) Polemic frgs. are: 42, 56, 105 (Homerus); 40, 57, 106 (Hesiodus); 40, 81, 28^{II} (Pythagoras); 42 (Archilochus); 40 (Xenophanes and Heataios). — Bias (39, 104) and Thales (38) are with praising mentioned. — To the polemic frgs belongs probably also 97.

who have conceived the Truth of the Unity of Opposites, they have only one and common *world* (89), the sleeping crowd have each its own (89, 2).

Thus, H.' teaching of the Unity (All — One) is not opposite to the doctrine of Parmenides. The teacher of both of them has been Xenophanes. This teaching is near to the basic idea of the Indian Philosophy.

H.' teaching as a voice of the Truth, *the true Word* (1, 2, 50 and 72, in *opposition to the lying in frg. 28^{II}*; 81) is a Philosophy of Revelation: cp. Bhagavadgita X.1.

*

The arguments and instances of H. for his thesis of the Unity of Opposites are different and sometimes logically strange. I could arrange them as follows.

1. The pairs of opposites form unity because they are *correlative*: 23, 111.

2. *Relativity* of one and the same notion in dependence of different points of view: 61, 9, 3 (The biggest thing — e. g. the Sun when it is setting — may appear as large as the smallest one — e. g. the basic length unit: one foot).

3. The Opposites are identical because they often have *the same effect*: 58.

4. *Touching* (tangibility) and even *the intermingling* of the opposites are proof for their unity: life and death are one because one who sleeps „touches the dead“ (26).

5. The Opposites *change into each other*; in consequence, they are one. This is in H.' system the most important argument for his thesis: 57, 106, 67, 126, 88.

6. Perhaps the most interesting instances for this thesis are given in frgs. 51 and 59: it is divergence that makes convergence; or: the rotatory and translatory way of a screw-nut are one and the same movement (i. e. spiral).

7. At last, for his thesis H. uses even a paretymology: 48.

*

Special remarks. — Frg. 26: I agree with Wilamowitz that ἀποθανόν and the second ἀποσβεσθεῖς ὄψεις are to be deleted as marginal glosses, and not with Gigon that instead of this last εἶδων is to be dropped. — Φάος has in itself something of the meaning of φάσμα (perhaps once more a Heraclitian quibble).

Frg. 21: instead of ὕπνος I read ὕπαρ. ὕπνος is impossible: what we see in sleep is not sleep (this is in Greek only ὕπνος) but a dream (ὕναρ), The Heraclitian aprosdoketon for the expected ὕναρ is ὕπαρ. Supplementation of Diels is superfluous.

Frg. 58: I read ταῦτα ἐργαζόμενοι καὶ τὰς νόσους (sc. ἐργάζεσθαι).

Frg. 30: for the Heraclitian cosmic period (μέτρα . . . μέτρα) cp. e. g. Kalpa of the Brahma—Īśvara (Bhagavadgītā IX 7).

Frg. 117: σφαλλόμενος is to be taken asunder, and not to be bound with ἀγεται (as it will Nestle, Philol. 67, 587): cp. Aristoph. Vesp. 1324 & LSJ, s. u.

Frg. 28^I: Clemens' text is correct and there is no need for change: δοκούντων . . . ὁ (Schuster, H. Gomperz).

Frg. 52: the many interpreted enigmatic frg. might mean the same as frgs. 70, 79; 28^I, 78. The picture or the order that a child on his playing-board makes for himself will differ from the real picture or order of the World as well as a toy (70, 79) differs from the real thing; in the same manner differs the conjecture of the man (28^I) from the real insight

of the God (78). — Αἰών could mean mortal „human age“ (Gigon): in Hippolytus' series (frg. 50) it is an opposite to the everlasting (frg. 1) Truth Logos.

Frg. 86 (cp. 18): cp. Bhagavadgītā IV 39 śraddhāṃllabhate jñānaṃ (he who has faith gains wisdom).

Frg. 93: as to the meaning of σημαίνω I agree with Snell, Herm. 61, 372, but his interpretation of the whole of frg. is not convincing. — God himself neither reveals nor hides the Truth, but only gives signs (omens); Man has to attain the Truth by his own endeavour, by strenuous labor, lead by these signs (cp. 22, 35).

Frg. 62: The Opposites touch each other; thus, they are one. Immortal are the heroes fallen in the battle field; mortal are the survivors. The survivors *live* owing to the self-denying *death* of the heroes (who have by their death gained the liberty for the survivors), but the survivors *died* (i. e. they have lost the opportunity to attain the immortality) by the ever-living of the heroes (who have taken to them this opportunity: all can not fall and so attain the immortality).

Frg. 77^{II} says the same in a simpler way. Ἐκείνας is to be emended in ἐκείνους.

Frg. 5: MS ἄλλως is to be kept (the emendations of H. Fränkel—Kranz and Kochalsky are untenable). — Αἷματι is to be brought together with καθαίρονται: I. μινόμενοι here = μεμιασμένοι, μινόμεντες: cp. Hippocrat. De morbo sacr. I εἰσόντες τε περιρραϊνόμεθα οὐχ ὡς μινόμενοι (cp. Xenophon. Anab. II 2, 17 et cet pl.). — II. In μινόμενοι is already contained the notion of αἷματι (cp. f. t. μίασμα). Thus, we have here two Heraclitian *adynata*: αἷματι καθαίρεσθαι = πηλῷ ἀπονίξεσθαι. — III. The connected passage of Hippocrat. Morb. s. I reads: καθαίρουσι γὰρ τοὺς ἔχοντες τῇ νοῦσαι αἷματι καὶ ἄλλοις τοιοῦτοις ὥσπερ μίασμα τι ἔχοντες. — The frg. is then to be translated in Die Frg. d. Vors.: „Aber Reinigung durch Blut suchen sie vergeblich, wenn sie mit Blutschuld befleckt sind, wie wenn einer der in den Kot getreten ist, sich mit Kot abwaschen wollte.“

Frg. 15: αἶσμα αἰδοῖσιν : ἀναιδέστατα marks the contrariety between the Religion (and Ethics) of *two epochas*: one with the magic of fertility and another higher one (dilemma classically treated e. g. both in Sophocles' Antigone and Sanskrit Bhagavadgītā I 28—46).